

2001. – Вип. 2. – С. 301–314. 3. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світогляд. аналіз / В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко. – К.: Знання України, 2002. – 578 с. 4. *Matioc M.* Солодка Даруся / Марія Матиос. – Львів: ЛА «Піраміда», 2011. – 188 с. 5. *Matioc M.* Щоденник страченої / Марія Матиос. – Львів: ЛА «Піраміда», 2011. – 200 с. 6. Могильний А. П. Культура і особистість / А. П. Могильний. – К.: Вища Школа, 2002. – 128 с. 7. *Огнев'юк В. О.* Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В. О. Огнев'юк. – К.: Знання України, 2003. – 450 с. 8. *Ситник П. К.* Духовність як рушійна сила суспільного розвитку / П. К. Ситник. //

Державне управління в Україні: реалії та перспективи: 36. наук. пр.; за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2005. – С. 363–367. 9. Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молоді: наук. пр. та матеріали конф. Вип. 1. / В. Андрущенко (голов. ред.). НАН України. – К.: Знання, 2001. – 780 с. 10. Culture: A critical review of concept and definitions. – Vintage Books, 1963. – 435 p. 11. *Humes J. C.* The Wit and Wisdom of Winston Churchill / James C. Humes. – New York: Harper Perennial, 1995. – 256 p. 12. <http://www.niss.gov.ua/articles/1863/>. 13. <http://expert.ru/2015/04/1/zhizhek/>.

УДК 141.33

Тетяна Купцова

Критичне осмислення маскулінності в епоху гендерних трансформацій

Подано критичне осмислення маскулінності в епоху гендерних трансформацій. Доведено, що вона є похідною від гендерної ідеології суспільства й формується під впливом традиційних поглядів на чоловічу роль, сучасних економічних реалій та соціальної ситуації. Розглядаючи маскулінність, необхідно враховувати її множинність, історичність, ситуативність.

Ключові слова: маскулінність, фемінінність, гендерні стереотипи, модель мужності, патріархальні відносини, гендер.

Teiana Kuptsova

Critical Understanding of Masculinity in the Age of Gender Transformation

The article represents comprehensive study of masculinity in the epoch of gender transformations. It is proved that masculinity is a derivative from gender ideology of a society and traditional views on the roles of men, modern economic reality and social situation. By considering masculinity its plurality, historical and situation circumstances should be taken into account.

Keywords: Masculinity, Femininity, Gender Stereotypes, The Model Of Manliness, Patriarchal Relations, Gender.

Татьяна Купцова

Критическое осмысление маскулинности в эпоху гендерных трансформаций

Представлено критическое осмысление маскулинности в эпоху гендерных трансформаций. Доказано, что она является производной от гендерной идеологии общества и формируется под влиянием традиционных взглядов на мужскую роль, современных экономических реалий и социальной ситуации. Рассматривая маскулинность, необходимо учитывать ее множественность, историчность, ситуативность.

Ключевые слова: маскулинность, фемининность, гендерные стереотипы, модель мужественности, патриархальные отношения, гендер.

Суспільні трансформації останніх десятиліть у нашій країні торкнулися як самого ставлення до культурного плюралізму, так й інтересу до гендерних проблем, що віддзеркалилося в низці публікацій, які розвивають сучасну гендерну теорію. Вчені критикують саму ідею приписувати рисам і поведінці людини маркери чоловічого та жіночого [7, с. 7]; досліджують функціонування гендерних стереотипів у нашій системі сприйняття світу, доводять, що гендерний підхід має стати одним із ідеологічних принципів розвитку демократії в нашій державі [2, с. 13]. Розробці методологічних підходів до аналізу ґендеру присвячено дослідження В. Агесвої, Т. Гундорової, С. Павличко та інших. Але, на жаль, очевидність того, що дослідження в сфері гуманітарних наук загалом і в філософії зокрема, мають враховувати гендерні аспекти соціального життя, поки що не змінила ситуації у вітчизняній гендеристичній. Тож остання нерідко демонструє невизначеність установок і формулювань. Наприклад, в українській науці часто використовується псевдогендерний підхід, коли «ґендер» вживається як синонім слова «стать», а перший термін виступає як більш сучасне (навіть модне) слово.

Визначаючи ґендер як комплекс соціальних значень, котрі надаються біологічній статі, вчені підкреслюють, що це один із головних організаційних принципів, стрижень життя, отже, аналіз ґендеру не має зводитися до вивчення жінок. Чоловіки також гендерні, й для того, щоб зрозуміти ґендер, потрібно критично вивчати і маскулінність, і фемінінність. В українських дослідженнях поняття «ґендер» вульгаризується, адже часто мається на увазі, що «ґендер» стосується тільки жіночих досліджень. Тому сучасний вітчизняний філософський думці

слід звернутися до нового осмислення природи особистості людини, чоловічого й жіночого початків, оскільки абсолютно очевидно, що постпатріархатний порядок сучасного суспільства потребує нового ставлення до дихотомічних культурних категорій як «чоловіка», так і «жінки» [1, с. 26].

Поняття «мужності» або «маскулінності» існувало задовго до 1970-х рр., коли чоловіки привернули увагу соціологів як предмет дослідження [5, с. 150]. Вважалося, що належність до чоловічого – це дещо протилежне жіночості. Риси мужності було поставлено під питання, а спеціалісти, які вивчали проблеми маскулінності, зробили висновок про необхідність відмовитись від єдиного поняття мужності. Вони зазначили, що не слід вести мову про універсальну модель мужності, характерну для будь-якого місця й часу. До факторів чоловічої диференціації почали відносити класову та расову належність, вік, ті чи інші сексуальні схильності, оскільки перелічені фактори багато в чому визначають особливості поведінки чоловіків.

Чоловічі дослідження були певною реакцією на посилення феміністичного руху й на прагнення прихильників жіночих досліджень багатосторонньо (але з позиції жіночого досвіду) вивчити відносини між статями. До причин появи соціальної андрології можна також віднести переосмислення чоловічої ґендерної ролі, розуміння її обмеженості й прагнення зруйнувати статеву-рольові стереотипи. Ці теми стали предметом широкого обговорення на фоні сексуальної революції.

У 1980-х рр. під ґендером стали мати на увазі систему відносин, котра лежить в основі стратифікації суспільства

за статтю. Зміст ґендерних досліджень розширився, сюди ввійшли проблеми маскулінності та сексуальності.

Ґендерні дослідження в епоху глобалізації (кінець 1990-х рр. – до нашого часу) визначають маскулінність як те, що слід додати до анатомії, щоб отримати чоловічу ґендерну роль. І. С. Кон виділяє три різних значення «маскулінності» [4, с. 45].

Маскулінність як дескриптивна, описова категорія означає сукупність психічних рис і рис поведінки, властивостей та особливостей, об'єктивно притаманних чоловікам, на відміну від жінок.

Маскулінність як аскриптивна категорія означає один із елементів символічної культури суспільства, сукупність соціальних уявлень, установок і вірувань про те, чим є чоловік, які риси йому приписуються.

Маскулінність як прескриптивна категорія – це система уявлень, що має на увазі не середньостатистичного, а ідеального, «справжнього» чоловіка, це – нормативний еталон мужності.

Згідно з есенціалістським підходом, маскулінність – це те, чим чоловік є, і що, відповідно, становить його природну сутність. Цю концепцію різко розкритикували в результаті розвитку порівняльних досліджень ґендерних систем суспільств, які розвиваються, за економічними і культурними параметрами. Її визнано прикладом вульгарного біологічного детермінізму.

Соціально-конструктивістський підхід дає визначення маскулінності як того, чим чоловік має бути і що від нього очікують. Відповідно до цього підходу, маскулінність конструюють як суспільство в цілому, так і кожний окремих чоловік зокрема. Вона походить від ґендерної ідеології суспільства й формується під впливом традиційних поглядів на чоловічу роль, сучасних економічних реалій і соціальної ситуації.

Розглядаючи її, необхідно враховувати її множинність, історичність, ситуативність.

Множинність виявляється в наявності у кожному суспільстві кількох моделей маскулінності – від домінантних до марґаналізованих. Домінантна форма маскулінності вважається найбільш правильною і бажаною. М. Кімел називає таку маскулінність «гегемонною», зразком маскулінності чоловіків, яким належить влада, котрий став стандартом у психологічній оцінці, в соціологічних дослідженнях і посібниках, призначених навчити молодих людей стати «справжніми чоловіками». Ця дефініція гегемонної маскулінності уявляє чоловіка при владі, чоловіка з владою і чоловіка влади [6, с. 41]. Ця модель маскулінності є в патріархатному суспільстві статусом ідеалу, прагнення відповідати їй заохочується. У сучасному суспільстві панівна форма маскулінності безпосередньо пов'язана з відтворенням системи відносин у владі за патріархату.

Історичність маскулінності віддзеркалює зміни її структури в ході історичних процесів. Традиційні ґендерні ролі змінюються під впливом культурних, економічних і технологічних факторів.

Ситуативність маскулінності виявляється через соціокультурну залежність інтенсифікаційних та інформаційних змін. Наприклад, під час війн, спортивних змагань моделі маскулінності інтенсифікуються, і на перший план виходять такі риси: агресивність, схильність до боротьби. У мирний час відбуваються інфляційні процеси, і роль цих характеристик знижується.

Не можна не погодитися з М. Кімелом, що «...із уявлення, що мужність соціально конструйована й історично мінлива,

не слідує, що йдеться про якийсь недолік, про щось, що об'єднує чоловіків. Насправді, воно забезпечує нам дещо виключно цінне – діяльність, здатність діяти. Воно дає нам відчуття історичних можливостей замість безнадійної покори, що незмінно супроводжує позачасові позаісторичні сутності» [6, с. 41].

Множинність і плинність образів маскулінності виявляється як в історії, так і в житті кожної конкретної людини, яка в різних ситуаціях і з різними партнерами «створює», «розігрує», «презентує» різну маскулінність. Різні парадигми маскулінності не стільки заперечують, скільки взаємно доповнюють одна одну. Але, як стверджують дослідники, розрив між теорією й емпіричними даними у «чоловічих дослідженнях» іще більший, ніж у жіночих. Тут дуже великі диспропорції в дослідженнях. З одних тем (спорт, насилля, здоров'я, сексуальність, батьківство) наукових факторів порівняно багато, з інших немає нічого, крім умоглядних міркувань. Крім того, імагологія (аналіз типів та образів маскулінності, поданих у засобах масової інформації, культурій буденної свідомості), не підкріплена соціологічним аналізом, не дає змоги судити про довгострокові тенденції соціального розвитку. Хоча кількість кроскультурних досліджень маскулінності швидко зростає, більша частина теоретичних узагальнень виконується на «західному» матеріалі, що, звичайно, неправомірно.

На сьогодні є порівняно небагато досліджень щодо обмежень, котрі накладає традиційно чоловіча роль. Існує ґендерний стереотип, який стверджує, що соціальна цінність чоловіка визначається величиною його заробітку й успішністю в роботі. З цією нормою пов'язана низка обмежень для чоловіка. По-перше, більшість чоловіків нездатні на 100 % відповідати ідеалу, через що мають занижену самооцінку. Носій традиційної маскулінності ніколи не знає міри й не може насолоджуватися тим, що має. Він має постійно нарощувати об'єм і час роботи, а такий стиль життя часто призводить до зумовлених стресом фізіологічних та психологічних симптомів. Чоловіки схильні вибирати роботу й кар'єру залежно від того, наскільки добре вона оплачується. Фінансовий тиск особливо обтяжує тих чоловіків, чиї дружини сидять удома і не працюють. Якщо кілька людей залежать від тебе економічно, це серйозно тисне на психіку. Погляд, за яким головний обов'язок чоловіка в родині – справно приносити велику зарплатню, негативно впливає на виконання батьківських функцій, оскільки, щоб відповідати цим очікуванням, чоловік змушений присвячувати весь час роботі.

Ще одним стереотипом є фізична досконалість, очікування від чоловіка фізичної сили й мужності. Реакцією на цю норму є та популярність, якої в наш час набув бодібілдинг. Самооцінка фізично слабких чоловіків, котрі відчувають, що від них – саме сили, може серйозно знизитися. Справжній страх чоловіка – це не страх перед жінками, а страх осоромитися або бути приниженим перед іншими чоловіками, підпорядковуватися сильнішим чоловікам [6, с. 45]. Іноді норма фізичної твердості може призвести до насильства, особливо в тому разі, коли соціальна ситуація припускає, що не виявити агресії буде «не по-чоловічому», або коли чоловік відчуває, що його маскулінність під загрозою. Дослідницькі дані про те, що чоловіки-забіяки дуже часто мають занижену самооцінку та низький соціоекономічний статус, лише підтверджують здогадки про те, що причина насильства над жінками – це компенсаторна маскулінність.

Від чоловіка очікують компетентності та знань. Людина, яка намагається відповідати цій моделі надкомпетентності,

починає турбуватися, як тільки розуміє, що чогось не знає. Але найбільша проблема в тому, що в міжособистісних відносинах чоловік, який намагається відповідати цій нормі, часто принижує інших тим, що відмовляється визнати перед ними свою неправоту або допустити, що хтось знає більше, ніж він.

Норма емоційної твердості передбачає, що чоловік має бути емоційно стійким: мати мало почуттів і бути в змозі вирішувати свої емоційні труднощі без допомоги інших. Чоловіки отримують меншу емоційну підтримку і мають менше справжніх близьких відносин.

Стосунки між самими чоловіками характеризуються більшою конфліктністю, меншим саморозкриттям і обговоренням почуттів, ніж стосунки між жінками. Установка чоловіків на змагання не дає їм брати до уваги оточення. П. М. Кілмартін підкреслює, що великий внесок чоловіків у війни, насилля, пригнічення соціальних меншин їхня психологічна жорсткість частково зумовлені впливом традиційної маскуліності. Дуже важлива складова функціонування батька – це ніжність, турбота, постійна емоційна підтримка, потреба обіймати дитину й говорити, що любиш її. Багатьом чоловікам робити це складно, бо такі риси асоціюються з жіночністю, в результаті багато людей підростають, не розуміючи того, чи любили їх батьки по-справжньому. Сьогодні говорять про «нову модель» батьківства, яка стає для чоловіків одним зі шляхів емансипації, звільнення від часто нав'язуваних соціальних ролей, що дає можливість змінитися, долаючи зовнішні бар'єри соціальних стереотипів.

Існує припущення, що страх жіночості (фемінофобія) відчувається з причини страху гомосексуальності та зумовлений соціальним контекстом, який зазвичай приписує чоловікам з рисами жіночності гомосексуальність.

Негативним наслідком ситуацій, коли чоловікові важко підтримати стандарт чоловічої ролі або коли обставини вимагають від нього виявити жіночі моделі поведінки, яких просто немає в його репертуарі або вони заборонені чоловічою роллю, є гендерно-рольовий стрес.

Чоловіки демонструють більш високий рівень фізичної агресії, що виявляється в фізичних діях. У деяких суспільствах, включаючи наше, чоловіки особливо часто коять насилля над жінками. Ця проблема викликає особливо запеклі суперечки серед учених і публіцистів. Одні автори стверджують, що чоловіки самою природою призначені бути насильниками й агресорами, інші, навпаки, вважають

чоловічу агресивність наслідком поганого виховання. На думку більшості вчених, чоловіча агресивність справді має природні передумови, але не є суто біологічним феноменом і не завжди антисоціальна. Не можна не погодитися з думкою М. Кіммела, що насилля чоловіків над жінками відбувається тому, що чоловіки вважають, що жінки роблять замах на володіння тим, що чоловікам належить по праву; так само виправдовується і насилля чоловіків над іншими чоловіками. Існує криволінійна залежність між насиллям чоловіків над чоловіками, насиллям чоловіків над жінками і непорушною патріархатною владою [3, с. 378].

Чоловіки вже розуміють, що традиційне визначення мужності робить їх безпідставними й задовольнити не може. Дослідники слушно відзначають: гендерна нерівність породжує ідеологію поділу сфер, а така ідеологія, своєю чергою, узаконує гендерну нерівність. Гендерні трансформації в суспільстві мають призвести не до того, що чоловіки і жінки стануть більш однаковими, а до того, що вони стануть більш рівними. Ті риси й моделі, які раніше вважалися чоловічими та жіночими, є споконвічно людськими рисами, доступними як чоловікам, так і жінкам. Гендерні стереотипи в сучасному суспільстві часто стають перешкодою як для жінок, так і для чоловіків у професійній діяльності та в особистому житті. Вони значно впливають на самооцінку чоловіків і жінок, на їхню сексуальність і самореалізацію в сімейних відносинах, зберігаючи поділ сфер «публічне / приватне» і систему подвійних стандартів. Для створення «гендерного» суспільства на основі паритету необхідні спеціальні дієві освітні програми, які б допомагали суспільству зрозуміти важливість цього аспекту для майбутнього нашої країни.

1. Власова Т. І. Формування гендерних стереотипів в західно-європейській філософії / Власова Т. І. – К.: Генеза, 2006. – 296 с.
2. Грабовська І. Пошуки гендерної паритетності: український контекст / Грабовська І. – Ніжин: Видав. НДУ ім. М. Гоголя, 2007. – 204 с.
3. Киммел М. Гендерное общество / Пер. с англ. / Киммел М. – М.: РОССПЭН, 2006. – 464 с.
4. Кон И. С. Мужские исследования: меняющиеся мужчины в изменяющемся мире / Кон И. С. – Харьков: ХЦГИ; СПб: Алетейя, 2001. – 262 с.
5. Малкина-Пых И. Г. Гендерная терапия. Справочник практического психолога / Малкина-Пых И. Г. – М.: ЭКСМО, 2006. – 926 с.
6. Наслаждение быть мужчиной: западные теории маскулинности и постсоветские практики / под ред. Ш. Берд и С. Жеребкина. – СПб: Алетейя, 2008. – 296 с.
7. Чухим Н. Візія жінки в західній філософській традиції (від античності до модерну) / Чухим Н. – К.: Київський інститут гендерних досліджень, 2006. – 192 с.

УДК 130.2:7.038.6

Ольга Ліщинська

Українське візуальне мистецтво як висловлювання: від Євромайдану до військового протистояння на Сході України

У статті проаналізовано українське візуальне мистецтво останніх двох років як художнє і соціальне висловлювання: через безпосереднє включення і участь митців у подіях, а також опосередковано через образну і знаково-символічну мову. Виявлено національно значущі образи-символи та образи-персоналії (козак, воїн, постаті культури, Шевченко, герої Небесної Сотні).

Ключові слова: візуальне мистецтво, художнє висловлювання, Євромайдан, образи, символи.

Olha Lishchynska

Ukrainian Visual Art as an Artistic Expression: from Euromaidan to the Military Confrontation in Eastern Ukraine

The article shows Ukrainian visual art of the last two years as an artistic and social expression through direct inclusion and participation of artists in the events as well as indirectly through symbolic and figurative language. The author has found significant national symbols and images of personalities (Cossack, warrior, culture figures, Shevchenko, heroes of the Hundreds of Heaven).

Keywords: Visual Art, Artistic Expression, Euromaidan, Image, Symbol.